

HİNDİSTAN-PAKİSTAN HATTINDA RUSYA: GÜNEY DOĞU ASYA'DAKİ SİYASİ DENGELERE KUZEYDEN BİR BAKIŞ

RUSSIA ALONG THE INDIA-PAKISTAN AXIS: AN INSIGHT INTO POLITICAL
DYNAMICS IN SOUTH EAST ASIA FROM THE NORTH

Eray ALIM¹

Öz

Güney Doğu Asya'da uzun soluklu bir ihtilafın içinde olan Hindistan ve Pakistan arasında rol alan başlıca alan dışı aktörlerden biri Rusya'dır. Moskova'nın Soğuk Savaş sırasında izlediği politika Hindistan'a yakın durmak olarak şekillenirken, Soğuk Savaş sonrasında benimsenen pozisyon, iki tarafla da etkileşim kurmak ve ortada duran bir politika izlemek olmuştur. Bu farklılaşmanın nedenlerini incelemeyi amaçlayan bu çalışma, süreç takibi yönteminden yararlanarak, Moskova'nın Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında Hindistan-Pakistan hattındaki politikasını incelemektedir. Bu inceleme yapılırken, Rus dış politikasının Soğuk Savaş'ın bitişinin neden olduğu sistemsel dönüşümden nasıl etkilendiğine odaklanmak önem arz etmektedir. Zira Soğuk Savaş'ın ardından Moskova'nın dış politikasını icra ederken daha esnek ve pragmatik bir politika izlemeye başlaması, Güney Doğu Asya'da izlediği siyaseti de açıklamaktadır. Sovyetler Birliği'nden farklı olarak Rusya, çıkar arayışını icra ederken bloklaşma siyasetinden uzak duran ve dış politikasını çeşitlendiren bir yol izlemektedir. Bu çalışmada vurgulandığı gibi, Moskova'nın Hindistan-Pakistan ekseninde izlediği pragmatik ve çok yönlü dış politika, bu yaklaşımın bir tezahürüdür.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Hindistan, Pakistan, Soğuk Savaş, Soğuk Savaş Sonrası

Abstract

Russia is one of the main extra-regional actors that plays a role between India and Pakistan, two states that have been in a state of enduring conflict in Southeast Asia. Although Moscow's policy was to side with India during the Cold War, it began to pursue a middle-way approach between the two actors in the Post-Cold War era. It is the aim of this paper to examine the reasons for the shift in Moscow's approach through the method of process tracing. An analysis of Russia's Southeast Asia policy also requires focusing on how Russian foreign policy was affected by the systemic transformation caused by the end of the Cold War. Indeed, an analysis of why Moscow began to pursue a more flexible and pragmatic foreign policy after the Cold War helps make sense of its policy towards Southeast Asia. Different from the Cold War phase, Russia has stayed away from the bloc-politics approach and set out to diversify its foreign policy. And, this accounts for the pragmatic and versatile foreign policy Russia began to pursue along the India-Pakistan axis.

Keywords: Russia, India, Pakistan, Cold War, Post-Cold War

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, erayalim@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-7543-8021.

1. GİRİŞ

Hindistan-Pakistan ihtilafı uluslararası siyasi arenada süreklilik arz eden başlıca jeopolitik gerginliklerden biridir (Paul, 2005). 1947 yılında bağımsızlıklarını ilan ettikleri andan itibaren iki ülkenin birbirleri ile yaşadığı savaş ve çatışmalar, Güney Doğu Asya'da uzun soluklu bir istikrarsızlığa neden olmuştur. Her ne kadar Hindistan-Pakistan hattında yaşanan gerginlikler esas olarak Güney Doğu Asya bölgesini ilgilendirmişse de alan dışı aktörlerin devreye girmesiyle mezkûr ihtilaf, uluslararası bir boyuta da kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Büyük Britanya başta olmak üzere, Avrupalı güçlerin emperyal yerleşkelerini terk etmeye başlamalarına rağmen, bu durum Hindistan ve Pakistan'ı da kapsayan Üçüncü Dünya üzerinde dış etkilerin sonlanması anlamına gelmemiştir. Zira Soğuk Savaş'ın başlamasıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Üçüncü Dünya'da siyasi gelişmeleri etkilemeye çalışan yeni aktörler olarak ortaya çıkmışlardır (Halliday, 1989: 28; Westad, 2017: 1712-1716).

Soğuk Savaş sürecinde SSCB, ABD merkezli liberal-kapitalist bloğa karşı periferideki ülkeleri kendi safına çekmeye çalışırken, Asya'nın büyük bir gücü olan Hindistan da Moskova'nın dış politikasında öncelikli bir konuma sahip olmuştur (Westad, 2017: 4450-4465). Bu husus, SSCB'nin 1960'ların başından itibaren Çin ile kötüleşmeye başlayan ilişkileri nedeniyle, ilerleyen dönemde iyice belirgin bir hal almıştır. SSCB'nin Hindistan tarafına yakın olmasının ürettiği önemli bir sonuç ise Pakistan ile Soğuk Savaş boyunca rakip taraflarda yer alması olmuştur (Mahmood, 1981). Bazı dönemlerde politika değişiklikleri olmuşsa da Soğuk Savaş sürecinde ABD ve Çin'in Pakistan, SSCB'nin ise Hindistan tarafında konumlandığı bir tablo ortaya çıkmıştır (Kaura, 2018: 54). Bu tablo, Güney Doğu Asya'daki lokal siyasi dinamiklerin büyük güçlerin etkisine nasıl açık hale geldiğini göstermiştir.

Soğuk Savaş'ın bitişi ise dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Güney Doğu Asya'daki siyasi dinamikleri de etkilemiştir. SSCB'nin yerini alan Rusya Federasyonu, Marksist-Leninist ideolojik muhtevadan artık arınmış bir dış politika anlayışı benimseyerek, dünyanın muhtelif alanlarında olduğu gibi, Hindistan-Pakistan ekseninde daha esnek, pragmatik ve çok yönlü bir politika izlemeye başlamıştır. Hindistan, Rusya açısından Soğuk Savaş sonrasında dünyasının çok kutuplu olarak şekillenmesinde önemli bir partner haline gelmişse de Hindistan'ın dış politikasını çeşitlendirmek anlamına gelecek şekilde, ABD başta olmak üzere, Batı ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmeye başlaması, Rusya ile arasında bir ayrışma meydana getirmiştir (Kaura, 2018: 51-52). Pakistan özelinde ise, gerek Hindistan'ın çok yönlü bir dış politika izlemeye başlaması gerekse Rusya liderliğinin kendi iradesi ile Pakistan ile ilişkileri normalleştirmeyi arzu etmesi sonucunda, Moskova-İslamabad temasları güçlendirmiştir. Ayrıca, Rusya'nın terörle mücadele gibi alanlarda Pakistan'ı önemli bir partner olarak görmeye başlaması, Moskova'yı İslamabad'a yeni açılımlar yapmaya sevk etmiştir (Laskar, 2021a).

Bu hususların ışığında bu çalışmanın temel amacı, Pakistan-Hindistan hattındaki gelişmelere etki eden başat alan dışı aktörlerden biri olan Rusya/SSCB'nin izlediği siyaseti masaya yatırmaktır. Çalışmanın araştırma sorusu ise Hindistan-Pakistan hattında önceden Hindistan tarafına yakınken, Moskova'nın hangi nedenlerle daha ortada duran bir dış politika izlemeye başladığıdır. Her ne kadar bu sorunun cevabı yukarıdaki satırlarda verilse de Soğuk Savaş'ın bitişiyle uluslararası ortamda yaşanan sistemsel değişikliği ve bunun Rus dış politikası üzerindeki etkilerini anlamadan, mezkûr soruya anlamlı bir yanıt vermek mümkün değildir.

Çalışmanın inceleme konusuna dönük literatürde çeşitli çalışmalar üretilmişse de bunlarda önemli bir eksiklik göze çarpmaktadır. Ele alınan çalışmalar, Rusya'nın Hindistan veya Pakistan ile olan ilişkilerini müstakil olarak masaya yatırıp, diğer aktöre dolaylı olarak göndermede bulunmaktadır (Mahmood, 1981; Joshi, 2007; Rahman 2007; Trubnikov, 2010; Azizian ve Vasilieff, 2010; Pant, 2013; Joshi ve Sharma, 2017; Kaura, 2018). Rus dış politikası üzerine ele alınan çalışmalarda Rusya'nın Hindistan ve Pakistan ile olan münasebetlerine değinilse de bunlar yalnızca bir alt başlık halinde sunulmakta ve Rusya-Hindistan-Pakistan eksenine dönük gerekli analitik çerçeveyi sağlamamaktadır (Trenin, 2001; Mankoff, 2009; Gvosdev ve Marsh, 2014; Lo, 2015).

Bu çalışma süreç takibi yönteminden yararlanarak, Rusya'nın Hindistan-Pakistan hattındaki siyasetini bir bütünlük içinde ele alıp, okuyucuya bu eksikleri giderici bir tartışma sunmayı

hedeflemektedir. Bu hedef gerçekleştirilirken, Pakistan ve Hindistan ile birlikte Çin ve ABD gibi, Güney Doğu Asya'daki siyasi dengelere etki eden diğer aktörlere de yer verilmektedir. Bu çalışmada "Güney Doğu Asya" kavramı kullanılırken, İran-Pakistan sınırından Bangladeş'in doğu sınırına kadar olan ve kabaca Büyük Britanya'nın yekvücut olarak Hindistan olarak kontrol ettiği topraklar kast edilmektedir. Bu yaklaşım, bu çalışmanın inceleme konusu olan Hindistan-Pakistan eksenine atıf yaparken analitik kolaylık sağlamak içindir. Çalışmanın izleyeceği seyir ise şu şekildedir. İlk olarak, Soğuk Savaş zamanında Hindistan-Pakistan ekseninde SSCB'nin izlediği dış politika masaya yatırılmaktadır. Bu kısmın ardından, Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası süreçte Güney Doğu Asya hattında nasıl bir dış politika izlediği, SSCB'ye kıyaslamalı bir şekilde, incelenmektedir. Son bölümde ise Rusya'nın Hindistan ve Pakistan hattında izlediği siyaset, genel bir uluslararası bağlama oturtularak irdelenmektedir. Bu kısımda, çeşitli uluslararası örgütlere ve ABD ve Çin gibi aktörlere atıf yapılarak, Rusya-Hindistan-Pakistan ekseninde yaşanan gelişmelere dair bütünlüklü bir resim sunulmaktadır.

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE HİNDİSTAN-PAKİSTAN EKSENİNDE SOVYETLER BİRLİĞİ

İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre başlayan Soğuk Savaş rekabeti, Üçüncü Dünya olarak bilinen periferideki bölgeler üzerinde önemli etkilere neden olmuştur (Westad, 2007). Bu süreçte ABD ve SSCB, yeni müttefikler elde etmek amacıyla Küresel Güney'de yaşanan siyasi gelişmelerin yönünü tayin etmeye çalışmış ve bu bağlamda küresel rekabetin izdüşümü çevre ülkelerde de görülmüştür (Halliday, 1989). Bu rekabet, Üçüncü Dünya'daki bağımsızlık mücadelesine koşut olarak gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde eski sömürge ülkelerinin peyderpey bağımsızlığını kazanmaya başlaması, dünya siyasi haritasında köklü değişikliklere neden olurken, bu süreç bağımsızlık savaşlarının gölgesinde ciddi jeopolitik çalkalanmaların yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur (Bradley, 2010). Öte yandan, Post-Kolonyal döneme girilirken icra edilen bağımsızlık savaşları, Soğuk Savaş'ın ilerleyen yıllarında artık geride kalmaya başlamış ve bu savaşların yerini devletler arası çatışmalar almıştır (Halliday, 1989: 21-22). Bu çalışmanın inceleme konusu olan Güney Doğu Asya bölgesi de bu durumdan azade kalmamış ve Hindistan ve Pakistan arasında yaşanan muhtelif savaşlar, devletler arası ihtilafın en bariz örneklerinden birini teşkil etmiştir.

1711

1947'de Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesine ilerlenen süreçte, Müslümanlar ve Hindular ile Müslümanlar ve Sihler arasında yaşanan çatışmalar sonucunda yaklaşık bir milyon insan hayatını kaybetmiş, 20 milyon kişi ise yerinden yurdundan olmuştur (Lyon, 2008: 46). 1947 savaşını müteakiben Pakistan ve Hindistan arasında 1965, 1971 ve 1999 yıllarında yeni savaşların yaşanmasıyla, Güney Doğu Asya'daki istikrarsızlıkların bir süreklilik arz ettiği görülmüştür. Bu istikrarsızlıklar, Paul'un vurguladığı gibi, toprak anlaşmazlığı, ulusal kimlik ve bölgesel güç mücadelesi gibi üç temel nedene dayanmıştır (Paul, 2005: 8). Bu açıdan bakıldığında, Müslümanların çoğunlukta olduğu Pakistan ile Hinduların çoğunlukta olduğu Hindistan'ın iki farklı eksende şekillenen ulusal kimlikleri, Keşmir sorununun ve bölgesel ve uluslararası rekabetin gölgesinde çok boyutlu ve karmaşık bir tablo ortaya koymuştur. Sonuç itibarıyla, Hindistan-Pakistan çatışması en uzun soluklu ve çözümsüzlükle malul, devletler arası ihtilaflarından biri olmuştur (Paul, 2005: 8).

2.1. Soğuk Savaş'ın Erken Evresinde Moskova'nın Güney Doğu Asya Politikası

Hindistan-Pakistan meselesinin devletler arası bir kriz olarak tebarüz etmesi, Soğuk Savaş rekabetinin başlangıç aşamasına denk gelmiştir. Soğuk Savaş'ın rekabet odaklı dinamikleri dünyanın muhtelif bölgelerinde nasıl hissedildiye, Güney Doğu Asya'da da çeşitli etkilere neden olmuştur. Zira Hindistan ve Pakistan, dönemsel olarak, iki süper güç ile olumlu-olumsuz çeşitli ilişkiler kurmak durumunda olmuşlar ve ilerleyen yıllarda Çin'in de dahil olduğu bir ilişkiler ağında dış politikalarını kurgulamışlardır. Fakat burada önemle vurgulanması gereken nokta, Hindistan-Pakistan merkezli fay hattının Güney Doğu Asya'da zaten var olduğu, Soğuk Savaş'ın ise bu sürece paralel bir şekilde ilerlediğidir.

Soğuk Savaş sırasında iki kutuptan birine liderlik yapan SSCB'nin Hindistan ile olan ilişkileri mercek altına alındığında, erken dönemde karşılıklı ilişkilerin güvensizlikle malul olduğu

kaydedilmelidir. Bunun nedeni, SSCB liderlik kadrosunun, Mahatma Gandhi zamanında Hindistan yönetiminin sınıflar arası barışı sağlama düşüncesiyle hareket ettiğini düşünmesi ve Hindistan Ulusal Meclisi'nin Hint burjuvazisinin güdümünde olduğuna inanmasıdır. Güvensizlik faktörü Hindistan tarafından da söz konusu olup, Gandhi sonrası başa gelen Cevahirlal Nehru SSCB'nin Hindistan Komünist Partisi vasıtasıyla ülkesinin iç işlerine karışmaya çalıştığını düşünmüştür (Gvosdev ve Marsh, 2014: 8184-8191). Fakat ilerleyen zamanla birlikte, taraflar arasında müşterek çıkarların bulunabileceğine kanaat getirilerek yumuşamayı sağlayacak yeni bir siyasi iklimin yaratılmasına çalışılmıştır.

Sovyet cephesinden bakıldığında, Hindistan ile ilişkileri geliştirme iradesini açıklarken iki temel nedenin altı çizilebilir. İlk olarak, SSCB'nin ABD ve (ilerleyen zamanda Çin) gibi hasım güçleri dengeleme politikasında Hindistan'ın önemli bir müttefik olacağı düşünülmüştür. İkincisi ise, aşağıda ele alınacağı gibi, Bağlantısızlar bloğunun önemli bir bileşeni olan Hindistan ile yakın ilişki içinde olmanın, Üçüncü Dünya'nın sempatisini kazanma konusunda SSCB'ye yardımcı olacağına inanılmıştır (Pant, 2010: 2). Hindistan açısından bakıldığında ise SSCB ile yakın ilişki kurmayı gerektirecek ekonomik ve stratejik nedenler söz konusu olmuştur. Öncelikle Nehru hükümeti, SSCB'nin kaydettiği hızlı ekonomik kalkınma ve modernizasyonun Hindistan için bir örnek teşkil ettiğini düşünerek, ABD'nin kalkınma alanındaki önerilerini reddedip, Sovyet modeline yakın durmuştur. ABD'li yetkililer Hindistan'ın ihtiyacının; tarım, dengeli büyüme ve uzun vadeli kalkınma gibi hedefler üzerinden belirlenmesi gerektiğini vurgularken, Nehru hükümeti, kademeli ilerleme fikrine soğuk bakmış ve Hindistan için gerekenin "aşamalı" değil, "hızlı" kalkınma olduğuna inanmıştır. Bu bağlamda, SSCB'nin hızlı endüstriyelleşme, merkezi planlama ve demir-çelik ve makine sanayini öncelikle politikasının Hindistan'a uyarlanması gerektiğine kanaat getirmiştir (Latham, 2010: 268).

Nihai kertede Hindistan'ın, SSCB'nin izlediği kalkınma modelini adapte etmeye karar vermesiyle birlikte, Moskova muhatabına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu çerçevede, metalürji, ağır sanayi, enerji ve elektrik üretimi, askeri araç-gerek üretimi gibi alanlarda SSCB'nin sunduğu destek, Hindistan'ın ekonomik üretim potansiyelinin önemli ölçüde genişlemesine yardımcı olmuştur (Gvosdev ve Marsh, 2014: 8200-8206). Askeri-stratejik bağlamda ise SSCB Hindistan'a uçak ve tank üretimi için gerekli tesisleri kurma noktasında maddi destek ve uzmanlık/know-how yardımında bulunmuş ve Hindistan donanmasının yapılandırılmasına önemli katkılar sunmuştur. Ayrıca, iki ülke arasındaki stratejik yakınlığı gösterecek şekilde, SSCB 1980'lerde Hindistan'a nükleer güçle çalışan denizaltılar tedarik ederek, muhatabının Hint Okyanusu'nda caydırıcı gücünü arttırmasına yardımcı olmuştur (Kaura, 2018: 48).

Soğuk Savaş koşullarının belirginleşmesine paralel olarak SSCB'nin Hindistan ile yakınlaşması görece pürüzsüz bir şekilde gerçekleşirken, Pakistan ile olan ilişkiler bunun tam tersi bir seyir izlemiştir. Pakistan'ın kuruluşunun İngilizlerin "böl ve yönet" stratejisi doğrultusunda hayata geçtiğini düşünen SSCB, Pakistan'a dönük ilk andan itibaren mesafeli bir bakışa sahip olmuş ve bu mesafe, Soğuk Savaş koşullarının netleşmesiyle iyice belirginleşmiştir. Pakistan liderliğinin anti-komünist bir yaklaşıma sahip olması, ABD ile yakın ilişkiler kurması ve CENTO ve SEATO gibi Batı merkezli askeri örgütlere katılması, iki ülke arasındaki mesafeyi açan başlıca nedenler olmuştur (Mahmood, 1981: 269). SSCB'nin Pakistan'a dönük olumsuz bakışı güçlenmekteyken, 1960 senesinde ABD'ye ait U-2 casus uçağının SSCB tarafından düşürülmesi sonrası Sovyet yönetimi Pakistan'a uçağın kalktığı Peşaver'deki üssü yok etme tehdidini yönelmiş ve böylece ilişkiler en düşük seviyesine ulaşmıştır (Mahmood, 1981: 269).

Yaşanan bu gelişmeleri anlamlandırırken, Pakistan ve Hindistan'ın dış politika tasavvurları ve bunun SSCB ile olan ilişkiler bağlamında ne ifade ettiğini irdelemek, mevcut tartışmayı netleştirmeye yardımcı olacaktır. Soğuk Savaş'ın başlangıç evresi, Post-Kolonyal dönemin başlangıç evresi ile neredeyse eşzamanlı bir şekilde gerçekleştiği için, Üçüncü Dünya'da yer alan ülkelerin izleyecekleri dış politika, Doğu-Batı bloklarından birine yakın durma veya tarafsız bir pozisyon alma seçenekleri arasında şekillenmiştir. Hindistan'ın bu seçenekler arasında benimsediği dış politika tarafsızlık olmuştur. Her ne kadar Hindistan, SSCB ile yakın ilişkiler kurmuşsa da hiçbir zaman Doğu blokuna mensup, sosyalist/komünist bir ülke olmamıştır. Bilakis Hindistan, en önemli adımı 1955 Bandung Konferansı'nda atılan ve Üçüncü Dünya'yı süper güç rekabetinin dışında konumlandırmayı amaçlayan

Bağlantısızlar Hareketi'nin öncü ülkesi olmuştur (Lüthi, 2016: 90). Bunun karşısında Pakistan, her ne kadar Bağlantısızlar Hareketi'ne 1979'da üye olmuşsa da (Ahmad, 1979), Soğuk Savaş sırasında gerek ikili anlaşmalar gerekse Bağdat Pakı, CENTO ver SEATO gibi örgütlere üyelik üzerinden ABD ile resmî bir ittifak içinde olmuştur (Lyon, 2008: 167). Bu hususlar bir araya getirildiğinde; Hindistan'ın dış politikası SSCB ve Üçüncü Dünya'ya yakın, ABD'ye mesafeli; Pakistan'ın dış politikası ise ABD'ye (ve ayrıca Çin'e) yakın, SSCB ve Üçüncü Dünya'ya mesafeli bir tablo arz etmiştir.

Bu tablodan öngörülebileceği gibi, SSCB'yi ilgilendiren konular mevzu bahis olduğunda Hindistan, Pakistan'dan çok daha ılımlı bir tutum takınmıştır. Örneğin, Bandung Konferansı'nda Pakistan "Sovyet emperyalizminin" kınanması için çaba sarf ederken, Hindistan bu konunun konferans gündeminde yer almadığını belirterek, bu isteğe karşı çıkmıştır (Abraham, 2008: 205-206). Ayrıca Hindistan, SSCB'nin 1956 Macaristan, 1968 Prag ve 1979 Afganistan müdahalelerinde karşıt bir pozisyon almaktan sakınmıştır (Kaura, 2018: 49).

2.2. Soğuk Savaş'ın İlerleyen Döneminde Moskova'nın Güney Doğu Asya Politikası

Soğuk Savaş'ın erken aşamalarında Hindistan-Pakistan hattında SSCB'nin yakın durduğu taraf, açık bir şekilde Hindistan olmuştur. Fakat ilerleyen aşamalarda SSCB, ihtilaf halindeki iki Güney Doğu Asya ülkesi arasında pozisyon alırken, dönemsel olarak, daha dengeli bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Hindistan'ın izlemeye başladığı Batı tandanslı dış politika olmuştur. Aşağıda temas edileceği üzere, 1960'ların başında Hindistan, sınır komşusu olduğu Çin gibi hasım bir ülke karşısında, özellikle askeri anlamda, ABD'den gelebilecek yardımları göz önüne alarak Washington ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu çabalar meyve vermiş ve 1962 yılında yaşanan Hindistan-Çin çatışmasında ABD, komünist Çin karşısında Hindistan'ı askeri teçhizat tedariki ile desteklemiştir. Fakat bu destek sonucunda SSCB ve Hindistan arasındaki ilişkiler gerilmiş, Pakistan ve Batı bloğu arasındaki mesafe ise açılmıştır. Bu hadiseler, SSCB ile Pakistan arasındaki ilişkileri yumuşatırken, bunun en net tezahürlerinden biri, SSCB'nin Keşmir sorununda daha tarafsız bir pozisyon benimsemesinde görülmüştür (Mahmood, 1981: 269).

1713

SSCB'nin Hindistan-Pakistan ekseninde izlediği dengeli politika müteakip yıllarda da devam etmiştir. Bu bağlamda, Hindistan ve Pakistan arasında 1965'te yaşanan çatışma sırasında SSCB Başbakanı Aleksei Kosygin inisiyatif olarak taraflar arasında çatışmasızlığın tesis edilmesi başarılıdır. Nihai olarak, 1966'da Kosygin'in teşvikiyle iki ülke arasında çatışmaları önleme amaçlı Taşkent Deklarasyonu imzalanmıştır (Savranskaya ve Taubman, 2010: 152). Bununla birlikte SSCB, 1966'da Pakistan ile bir ekonomik işbirliği anlaşması imzalamış ve kısmi miktarda da olsa Pakistan'a silah satışında bulunmuştur (Gvosdev ve Marsh, 2014: 8212-8215). Rusya-Hindistan-Pakistan hattında yaşanan konjonktürel gelişmeler, Güney Doğu Asya'da kartların yeniden karıldığı şeklinde bir intiba uyandırmışsa da Çin faktörü bu tabloyu önemli ölçüde etkilemiştir. Zira Çin'in Pakistan ile yakın, Hindistan ile ise hasmane münasebetleri ve SSCB ile kopmaya doğru ilerleyen ilişkileri, Güney Doğu Asya'daki jeopolitik dinamikleri yakından etkilemiştir.

Öncelikle Hindistan mercek altına alındığında, Tibet bölgesinin Çin tarafından 1950'de "emrivaki" yöntemiyle ele geçirilmesini Yeni Delhi'nin reddetmesi ve 1962'de iki ülke arasında filizlenen gerginliklerin bir sınır savaşına dönüşmesi, Asya'nın iki büyük gücünü uzun soluklu bir ihtilafın içine sürüklemiştir (Athwal, 2008: 20-22). Hindistan'ın Çin ile olan ilişkileri sertleşirken, aynı zaman diliminde SSCB ve Çin arasında da anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Nikita Kruşçev'in Sovyet liderliğine gelmesinden sonra SSCB'nin Batı'ya dönük olarak "barış içinde bir arada var olma" vizyonunu benimsemesi, Mao liderliğinde ABD-SSCB ikilisinin Çin'e karşı bir cephe oluşturduğu inancını doğurmuştur. İlişkilerde artan güvensizliğe paralel olarak Mao, Rusya'nın Sibirya'daki toprakları haksız yere Çin'den kopardığı tezini işlemeye başlamış ve iki taraf arasındaki sınır bölgesinde artan askeri hareketlilik, nihai olarak 1969'da bir çatışmaya evrilmiştir (Radchenko, 2010).

Bu tablo, SSCB ve Hindistan'ı Çin karşıtlığı konusunda aynı noktada buluştururken, Pakistan ise, Çin ile yakın seyreden ilişkilerine paralel olarak, bu ülkenin safında yer almaya devam etmiştir. Pakistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanımış ilk Müslüman ülke olduğu ve 1951'de muhabatı ile diplomatik ilişki kurmaya başladığı hatırlandığında, 1960'ların başından itibaren ikili ilişkilerin daha

da güçlenmesi beklentilere uygun bir durum olmuştur. Nitekim Pakistan, aradan geçen yıllar boyunca Hong Kong, Tayvan ve Tibet gibi konularda Çin'in egemenlik haklarını destekleyen bir tutum almıştır (Rahman, 2007: 212-214). İlişkilerdeki yakınlığın bir diğer tezahürü ise Pakistan'ın nükleer silah elde etmesiyle sonuçlanacak olan süreçte Çin'in nükleer enerji alanında 1970'lerden itibaren muhatabına sunduğu katkılar olmuştur (Allauddin, Liy ve Ahmed, 2020: 81-82).

SSCB-Çin-Hindistan-Pakistan eksenindeki gelişmeler bir bütünlük içinde değerlendirildiğinde ortaya çıkan tablonun ikili bir yapı arz ettiği görülecektir. Çin-Pakistan yakınlaşması karşısında SSCB, Hindistan ile ilişkilerini güçlendirme yolları aramıştır. SSCB'nin özellikle Çin ile olan ihtilafı derinleştikçe, Hindistan'ın Çin'i dengeleme konusundaki önemi tekrardan idrak edilmiştir. Bu kapsamda SSCB, 1960'ların sonunda, en gelişmiş silah sistemleri dahil, Hindistan'a önemli askeri yardımlarda bulunmuş; Pakistan'a ise Çin ve SSCB'nin her ikisi ile de iyi ilişkiler geliştirmenin imkansız olduğu aktarılmıştır. Pakistan'ın Çin ile olan yakın münasebeti, ilk andan itibaren SSCB-Pakistan ilişkilerine ket vurmuş olup, zamanla ilişkiler daha gergin bir hal almıştır. Bu bağlamda, Çin faktörü ile birlikte, iki önemli nedenin daha altı çizilmelidir: Pakistan'ın SSCB'nin öncüsü olduğu Asya Kolektif Güvenlik Paketi'ne katılmaktan imtina etmesi ve ABD-Çin yakınlaşmasında kolaylaştırıcı bir rol oynaması (Paragraftaki detaylar için bkz; Mahmood, 1981: 270). İkinci hususla ilgili olarak; ABD 1960'ların sonundan itibaren Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger'in inisiyatifinde Çin ile ilişkilerini normalleştirme yönünde adımlar atarken, Pakistan, ABD ve Çin arasında bir köprü görevi görerek, bu sürece katkıda bulunmuştur (Warner, 2007: 766).

Yaşanan bu gelişmeler Hindistan ve SSCB arasındaki ilişkileri daha da derinleştirecek bir rol oynamıştır. ABD ve SSCB'yi Soğuk Savaş konjonktürünün gereklilikleri çerçevesinde dengeli bir politika ile bir arada idare etmeye çalışan Hindistan, en büyük hasmı Çin ile ABD'nin ilişkilerini düzeltme çabasını tedirgin edici bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Bu hissiyat, SSCB ve Hindistan arasında Ağustos 1971 senesinde imzalanan Barış, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın hayata geçmesini sağlamıştır. Bu antlaşmanın ne kadar önemli bir mihenk noktası olduğu ise kısa süre sonra yaşanan 1971 Hindistan-Pakistan savaşında görülmüştür. Savaş sırasında SSCB; Çin ve ABD başta olmak üzere üçüncü aktörleri çatışmaya müdahale olmamaları yönünde uyarılmış, Hindistan savaş alanında üstün durumdayken Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ateşkes tasarılarını veto ederek Hindistan'ın kazanımlarını konsolide etmesini sağlamış ve ABD donanmasının Bengal Körfezi'ndeki hareketlerini Sovyet donanması vasıtasıyla kısıtlamıştır. Bangladeş'in bağımsızlığı ile sonuçlanan bu savaşta SSCB'nin aldığı inisiyatifler, Hindistan'ın savaştan galip çıkmasında hayati bir rol oynamıştır (Detaylar için bkz; Pant, 2010: 3-5).

Bu gelişmelere rağmen, ilerleyen yıllarda SSCB tekrardan Pakistan ile ilişkileri normalleştirme çabalarında bulunmuştur. Bu bağlamda, Zülkifar Ali Butto'nun başbakanlığı zamanında görüldüğü gibi, SSCB, diplomatik yakınlaşma, ticaret ve kalkınma/yatırım desteği alanlarında Pakistan'a çeşitli açılımlar gerçekleştirmiştir. Fakat askeri darbelerden kaynaklı olarak Pakistan siyasetindeki istikrarsızlıklar neticesinde SSCB-Pakistan ilişkileri gelgitlerle dolu bir seyir izlemiştir. Nitekim Butto'nun Muhammed Ziya'ül Hak tarafından 1977'de devrilmesi sonucunda, Pakistan'ın İslami tonu güçlü bir iç ve dış politika yaklaşımı benimsemesi sonucunda SSCB ile olan ilişkilerde ciddi bir ivme kaybı yaşanmıştır (Mahmood, 1981: 274). Bu süreç, Sovyetlerin Afganistan işgaliyle birlikte zirveye ulaşmıştır.

ABD'nin Afgan mücahitlerine desteklemek suretiyle SSCB'ye karşı Afganistan'da yürüttüğü vekalet savaşında Pakistan'ın adeta bir cephe ülkesi olarak işlev görmesi, Moskova ve İslamabad arasındaki ilişkileri bir kriz noktasına taşımıştır (Rahman, 2007: 221). Pakistan'ın gerek müstakil gerekse ABD ile beraber çalışarak mücahitlere sunduğu destek SSCB'nin ciddi tepkisini çekmiş ve Afganistan'daki Sovyet askerlerine sınır ötesi saldırılar gerçekleştirmesine Sovyet yetkilileri, Pakistan'ın "ateşle oynadığı" tehdidiyle karşılık vermişlerdir (Tempest, 1985). Ayrıca SSCB, ABD güdümünde hareket eden Pakistan'ın "korkunç sonuçlarla" karşılaşabileceğini belirterek, muhatabı üzerindeki baskıyı arttırmak için Keşmir sorunu üzerinden Hindistan'a daha güçlü destek sunmaya başlamıştır (Pildat, 2004: 13). Afganistan müdahalesi, SSCB'nin 1988'de bu ülkeden birliklerini çekmeye başlayınca kadar Pakistan-SSCB ilişkilerini tahrip eden bir nitelik taşımış ve U-2 krizinden sonra ikili ilişkilerde ikinci bir dip noktasını teşkil etmiştir.

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE HİNDİSTAN-PAKİSTAN EKSENİNDE RUSYA

Soğuk Savaş'ın bitişi Güney Doğu Asya'daki jeopolitik dinamikleri önemli şekilde etkilemiş olup, bunun Rus dış politikasında da yansımaları olmuştur. Öncelikle, SSCB'nin 1988'de Afganistan'ı terk etmesi, Güney Doğu Asya'da bir dizi önemli sonuç doğurmuştur. Bunlardan başlıcası, Pakistan'ın ABD açısından stratejik öneminde bir gerilemenin meydana gelmesidir. Zira Afganistan'ın bir rekabet alanı olmaktan çıkması, bu ülkede SSCB/Rusya ve ABD arasındaki vekalet mücadelesinin sonlanması anlamına gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası süreçte, Çin ve Rusya arasındaki ilişkilerin düzelmeye başlaması ise iki büyük gücün Güney Doğu Asya'daki rekabetinde bir azalma meydana getirmiştir (Azizian ve Vasilieff, 2003: 37). Soğuk Savaş'ın bitişi Güney Doğu Asya'da Hindistan merkezli olarak da önemli sonuçlar doğurmuştur. Pakistan'ın ABD için azalan stratejik önemine benzer şekilde, Hindistan'ın stratejik öneminde de bir gerileme yaşanmıştır. SSCB'ye yakın olmakla birlikte, ABD ile olan ilişkileri de sıcak tutan ve asıl önemlisi tarafsızlık politikasının dünyadaki öncü ülkelerinden bir olan Hindistan, çok yönlü politikasını artık devam ettirememeye ihtimali ile karşılaşmış ve Soğuk Savaş'ın bitişi bu ülke için belirsizlikle dolu bir süreci başlatmıştır (Kavalski, 2010: 243).

Diğer taraftan, bölgenin uzun soluklu bir sorunu olan Hindistan-Pakistan gerginliği devam etmiş; ayrıca Çin-Hindistan ihtilafı Soğuk Savaş sonrasında da sirayet etmiştir. Bu tablo karşısında, Çin ve Pakistan arasındaki ittifak ilişkisi Soğuk Savaş sonrası süreçte de kaldığı yerden devam etmiştir. Rusya açısından bakıldığında ise Hindistan ve Pakistan ile olan ilişkilerin Soğuk Savaş sonrasında nasıl bir seyir izleyeceği, gerek Rus dış politikası gerekse Güney Doğu Asya'daki jeopolitik dengeler bakımından önem arz etmiştir.

3.1. Moskova'nın Güney Doğu Asya'ya Dönük Farklılaşan Politikası

Rusya'nın Hindistan ve Pakistan arasındaki hatta dış politikasını nasıl kurgulayacağına dair ipuçları, Soğuk Savaş sonrasında ilk yıllarından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Öncelikle, arka planda yer alan olumlu ilişkilerden dolayı Rusya'nın Hindistan ile halihazırdaki ilişkilerini sürdürmesi görece kolay ulaşılabilir bir hedef olmuştur. Diğer taraftan, SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'daki Boris Yeltsin hükümetinin Batı ile olan ilişkileri öncelenmesi, Moskova'nın Hindistan gibi çeperde yer alan eski müttefikleriyle olan ilişkilerinde bir gerilemenin yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca Rusya'nın kendi içinde yaşadığı ekonomik sorunlar, eskisi gibi sivil ve askeri anlamda Hindistan'a katkı sunmasını zorlaştırmıştır (Gvosdev ve Marsh, 2014: 8241-8250).

Pakistan ile olan ilişkiler ise belirli sorunların gölgesinde şekillenmiştir. Örneğin, Pakistan'ın Orta Asya ve Rusya içinde faaliyet gösteren İslamcı gruplara destek sunduğu iddiası ve Rusya'nın Afganistan'dan çekilmesi sonrasında Moskova ve İslamabad'ın farklı bakış açılarına sahip olması, başlıca ayrışma noktaları olmuştur (Azizian ve Vasilieff, 2003: 37). Bu minvalde, Rusya Afganistan'ı terk etmişse de Pakistan destekli Taliban ve Paştun unsurlarına karşıt bir pozisyon almıştır. Bu politika özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası belirgin bir hal almış olup, bu husus Rusya'nın Kuzey İttifakı'nı desteklemesi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Taliban'a dönük tasarımlara olumlu yönde oy kullanmasında görülmüştür. Pakistan ise Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerle birlikte Taliban ve Paştun unsurlarını destekleyen bir politika izlemiştir (Rahman, 2007: 221). Hindistan da, Afganistan'daki Taliban varlığından ve Pakistan'ın Afganistan'daki nüfuzundan kaygı duyarak, Kuzey İttifak'ını destekleyen bir pozisyon almıştır (Joshi ve Sharma, 2017: 41).

Öte yandan Rusya liderliği, Soğuk Savaş sonrasında özellikle erken dönemde, Pakistan ve Hindistan'a eşit mesafede kalarak dış politika uygulamanın mümkün olup olmadığını da değerlendirmiştir (Joshi, 2007: 204). Bunun nedeni, Pakistan ile ortak çıkarların bulunabileceği düşüncesi olmuştur. Örneğin, Pakistan'la kazan-kazan formülü ekseninde bir ilişki geliştirmeyi mümkün kılan etkenler arasında, Orta Asya'da istikrarın sağlanması, silah satışı ve ticaret alanında işbirliği gibi konular yer almıştır (Rahman, 2007: 221). Fakat Rusya'nın Hindistan-Pakistan hattında izlemek istediği dengeli dış politika yalnızca kısa bir süre devam etmiştir. Zira Pakistan ile dostane ilişki kurmanın Hindistan ile ilişkileri olumsuz etkileyeceğini gören Yeltsin hükümeti, Pakistan faktörünün Rusya-Hindistan ilişkilerinden bağımsız olduğunu belirterek, Keşmir sorununda Rusya'nın Yeni Delhi'nin yanında olduğunu aktarmıştır (Azizian ve Vasilieff, 2003: 37). Ayrıca, 1994'te

imzalanan Moskova Deklarasyonu ile 1971 tarihli Dostluk ve İşbirliği Antlaşması devam ettirilmiş olup, bu anlaşma kapsamında Çeçenistan ve Keşmir sorunlarına atıf yapılarak, tarafların birbirlerinin toprak bütünlüklerini ve egemenlik haklarını destekledikleri ilan edilmiştir. Bu gelişmeler Rusya ve Hindistan arasındaki yakınlaşmayı güçlendirmiş ve Afganistan'da Kuzey İttifakı'na sunulan destekte görüldüğü gibi, bölge meselelerinde ortak bir tutum benimsenmiştir (Joshi, 2007: 204). 2000'de imzalanan "Stratejik Ortaklık" ve 2010 senesinde imzalanan "Özel ve Ayrıcalıklı Stratejik Ortaklık" anlaşmalarıyla ise ilişkiler daha da taçlandırılmıştır (Pant, 2010: 7; Joshi ve Sharma, 2017: 45).

Bu hususlara rağmen, Rusya'nın Pakistan'dan olumlu sinyaller gelmesi durumunda, bu sinyalleri değerlendirdiği ve Pakistan ile olan ilişkilerini Hindistan'dan bağımsız bir şekilde ele almaya dikkat ettiği de kaydedilmelidir. Bu husus, 1999'da Pakistan'da yaşanan askeri darbeden sonra özellikle fark edilmiştir. Pervez Müşerref'in iktidara gelmesinden sonra Pakistan'ın Çeçen temsilcilere topraklarını açarak Rusya'yı rahatsız etmekten sakınması ve Rusya'nın güvenlik kaygılarına daha fazla hassasiyet göstermesi, ilişkileri olumlu bir düzleme taşımıştır. Özellikle silah ihracatı noktasında olumlu ilişkiler göze çarpmıştır. Bu bağlamda, Hindistan'dan gelen güçlü itirazlara rağmen Rusya yönetimi, MI-17 helikopterinin Pakistan'a satışına onay vermiştir (Azizian ve Vasilieff, 2003: 47). İlerleyen dönemde ise Rusya liderliği, teröre karşı mücadele konusunda, söylem düzeyinde de olsa, Pakistan'ı önemli bir ülke olarak telaffuz etmeye başlamıştır (Joshi ve Sharma, 2017: 10).

2010'lara girilmesiyle birlikte Rusya-Pakistan ilişkilerinin ivmesinde daha da güçlü bir yükseliş yaşanmıştır. Zira 2014 sonrasında Taliban ile ilişki kurma yolları arayan Rusya, gerek Afganistan özelinde gerekse Orta Asya genelinde güvenlik meselelerine kalıcı çözüm üretmek için Pakistan ile temaslarını sıklaştırmanın gerekli olduğuna inanmıştır. Özellikle, Özbekistan İslami Hareketi, Orta Asya'daki farklı radikal unsurlar ve sempatizan toplamaya başlayan IŞİD gibi örgütlere karşı Rusya, Pakistan'ı radikalizm konusunda işbirliği içinde olabileceği bir aktör olarak addetmiştir (Joshi ve Sharma, 2017: 43; Mitra, 2016). Benimsenen yeni yaklaşıma paralel olarak, 2014 senesinde iki ülke arasında bir askeri işbirliği anlaşmasının imzalanması, Rusya'nın Pakistan'a yeni helikopterler tedarik etmesi ve terörle ve narkotikle mücadele alanında 2014 ve 2016 senelerinde ortak tatbikatlar düzenlenmesi, ilişkilerdeki yakınlığı gözler önüne sermiştir (Kaura, 2018: 52).

Daha da dikkat çekici bir gelişme ise Rusya ve Pakistan arasında, bir ilk olarak, 2016 yılında Afganistan-Pakistan sınırına yakın bir bölge olan Khyber Pakhtunkhwa'da ortak bir askeri tatbikatın düzenlenmesidir. Hindistan'ın Pakistan'ı terörü destekleyen bir ülke olarak niteleyip, Moskova'yı mezkûr tatbikat nedeniyle eleştirmesine rağmen, Rusya kararından vazgeçmemiş ve bilakis Pakistan ile olan ilişkilerini daha da derinleştirmiştir (Kaura, 2018: 52). Bu bağlamda, 2018 yılında iki ülke arasında askeri personel eğitimi ve Rusya'nın Pakistan'a saldırı helikopteri tedarikini öngören yeni bir anlaşma imzalanmış ve 2019 yılında Gazprom'un Katar ve Bahreyn'de işlettiği enerji kaynaklarının Pakistan'a tedariki için bir doğal gaz boru hattı inşa edilmesi konusunda iki ülke arasında mutabakata varılmıştır (Shahzad, 2019).

3.2. Rusya'nın Farklılaşan Politikasının Devamı ve ABD & Çin Faktörleri

Yukarıda sunulan tartışmadan, Soğuk Savaş zamanından farklı olarak, Rusya'nın Hindistan ile olan ilişkilerini geri plana ittiği gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. Zira iki ülke arasında, özellikle askeri bağlamda, Soğuk Savaş zamanında tesis edilen bağlar devam etmiştir. Temel bazı göstergelere bakılacak olursa, Hindistan Rusya için temel bir silah pazarı olup, Rusya'nın muhabatına ihraç ettiği savaş gemileri ve T-90 model tanklar bu duruma örnek teşkil etmektedir. Öte yandan taraflar arasındaki etkileşimler yalnızca alım-satım ile sınırlı kalmayarak, ortak üretim odaklı projeleri de içermektedir. Örneğin, Hindistan'ın envanterinde bulunan BrahMos süpersonik gemisavar füze sistemi, Rusya-Hindistan ortak üretiminin bir sonucudur (Trubnikov, 2010: 7). İlerleyen zamanla birlikte Hindistan, Rusya'nın sağladığı teknoloji transferi sayesinde T-90 tankları ve Sukhoi savaş uçaklarını kendi başına üretebilir noktaya gelmiştir (Pant, 2010: 7). Tarafların teröre karşı mücadele kapsamında dönemsel olarak uyguladıkları askeri tatbikatlar güvenlik alanındaki işbirliğinin bir diğer işareti olmuştur (Laruelle, 2010: 17).

Diğer taraftan, kurulan yakın temaslar, Batı faktörü nedeniyle dönemsel olarak sekteye uğramıştır. Örneğin, Hindistan'ın Tacikistan askerlerini eğitme konusunda Tacik hükümeti ile yaptığı anlaşma ve bu ülkedeki Aynı Üssü'nü toprakları dışındaki ilk askeri üsse dönüştürme isteği, Rusya'nın

vetosu nedeniyle gerçekleşmemiştir. Rusya'nın bu kararında Hindistan'ın silah alımı konusunda ABD ve İsrail ile ilişkilerini güçlendirmesi önemli bir rol oynamıştır (Laruelle, 2010: 21). Ayrıca, Hindistan'ın ABD'den silah temin etme yönünde adım atması durumunda Rusya'nın silah satmak için Pakistan'a yönelmesi, Hindistan-Rusya ilişkilerinde bir diğer fay hattı olmuştur (Rahman, 2007: 222). Bunun nedeni, Rusya'nın Pakistan'a askeri kapasitesini güçlendirecek silah sistemleri temin etmesi durumunda, bu gelişmenin, Hindistan ve Pakistan arasındaki askeri güç dengesini etkileyecek olmasıdır. Yukarıda zikredildiği gibi, Rusya'nın Pakistan'a helikopter tedarikine Yeni Delhi'nin karşı çıkması, bu kaygının bir sonucudur. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un Nisan 2021'de Hindistan'ın ardından Pakistan'a gerçekleştirdiği ziyarette, Rusya'nın Pakistan'a özel silah sistemleri tedarik etme ve muhatapı ile yeni tatbikatlar gerçekleştirme konusunda hazır olduğunu belirtmesi, Hindistan'ın rahatsızlıklarına aldırmaşızın Moskova'nın İslamabad ile ilişkilerini daha da güçlendirebileceğini göstermektedir (Laskar, 2021a). Rusya liderliği Pakistan ile güvenlik alanında kurulan yakın temasları narkotik ve teröre karşı mücadele gibi gerekçeler üzerinden açıklasa da iki ülke arasında atılan yakınlaşma adımları Hindistan için bir rahatsızlık kaynağıdır (Laskar, 2021a).

Hindistan, Batı ile ilişkilerini güçlendirmeye çalıştığı anda Rusya ile ilişkilerinde ivme kaybı yaşamakta ve Moskova'yı Pakistan'a yaklaştırmaktadır. Fakat Rusya'nın olumsuz bakışına rağmen, Hindistan'ın Batı ile ilişkilerini sıcak tutmak istemesinin anlaşılabilir bir sebebi bulunmaktadır. Bu sebep, Çin faktöründen kaynaklanmaktadır. Çin'in askeri kapasitesinde kaydettiği ilerleme, ABD'yi dahi Asya-Pasifik bölgesinde caydırabilecek düzeye ulaşmış olup, Hindistan'ın bundan kaygı duyması anlaşılabilir bir durumdur (Myers, 2018). Beklendiği gibi bu durum, Hindistan'ı ABD ile askeri anlamda yakınlaştırmakta olup, bu yakınlığın en net tezahürlerinden ikisi, 2016'da Washington'un Hindistan'a "Başlıca Savunma Ortağı" statüsü vermesi ve 2018'de "Stratejik Ticaret Yetkisi" kapsamında Hindistan'ın ABD menşeli askeri ve çift kullanımlı teknolojilere ulaşımını kolaylaştırmasıdır (Department of Defense, 2021). Atılan bu adımlarla Hindistan'ın askeri kapasitesinde teknolojik ve niteliksel yeterlilik anlamında üst noktada kalmasına çalışılmaktadır. Daha da önemli bir mihenk noktası ise 2006 senesinde imzalanan ABD-Hindistan Barışçıl Atom Enerjisi İşbirliği anlaşmasıdır. Bu anlaşmayla ABD, de facto olarak Hindistan'ın (her ne kadar bu ülke NPT'ye taraf olmasa da) nükleer silah sahibi bir ülke olduğunu uluslararası sisteme kabul ettirmiştir (Bajoria ve Pan, 2010).

Hindistan'ın ABD kartını elinde tutmak istemesinde, Rusya ve Çin'in Soğuk Savaş sonrası dönemde, başta sınır sorunu olmak üzere, meselelerini çözmeleri ve ilişkilerini geliştirmeleri bir diğer önemli bir nedendir (Kaczmarek, 2015, Chapter 3). Bunun Hindistan açısından önemi, Soğuk Savaş zamanından farklı olarak, Çin ile yaşayabileceği gerginliklerde Rusya'nın desteğini yanında bulamaması ihtimalidir. Nitekim, 2020'da Çin ve Hindistan arasında iki taraftan da asker ölümlüye sonuçlanan Himalaya bölgesindeki sınır çatışmasında Rusya, sorunun taraflar arasında karşılıklı diyalog ile çözülmesini savunurken, herhangi bir arabuluculuk girişimine ihtiyaç olmadığını aktarmıştır (Rajagopalan, 2020). Bu yaklaşım, Soğuk Savaş zamanına kıyasla, Rus dış politikasında ciddi bir makas değişikliğinin yaşandığını göstermektedir. Moskova, Hindistan'ı Çin karşısında askeri olarak destekleyen bir aktörden, iki taraf arasında eşit mesafede bulunup, diyalog çağrısında bulunan bir aktör haline gelmiştir.

Benzer bir politika değişikliği, Hindistan-Pakistan hattındaki gelişmeler özelinde de gözlemlenmiştir. Keşmir sorununda Rusya, geleneksel tavrını sürdürüp Hindistan'a yakın bir çizgi izlese de Hindistan-Pakistan ihtilafının geneline dair daha dengeli bir tavır sergilemektedir. Örneğin, Rus diplomatların aktardığı gibi, Rusya'nın Hindistan ile olan ilişkileri Pakistan ile olan ilişkilerinden bağımsız bir şekilde ele alınmaktadır. Bunun anlamı, terörle mücadele ve askeri işbirliği gibi alanlarda Rusya'nın Pakistan ile olan yakın etkileşimlerin sürdürüleceğidir (Laskar, 2021b).

Önceki satırlarda değinildiği gibi bu husus, Rusya'nın Hindistan'ı dışladığı anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda vurgulanmalıdır ki, Rusya Hindistan'ın hala başlıca silah tedarikçisidir. Rusya'nın Hindistan'a 5,4 milyar dolar tutarında 5 adet S-400 hava savunma sisteminin satışına onay vermesi, bunun bariz bir göstergesidir (Laskar, 2021b). Rusya, Hindistan ile SSCB zamanından kalan sıcak ilişkilerini sürdürmeye önem verse de, sonraki bölümde temas edileceği gibi, dünyadaki yeni siyasi dinamikler Hindistan-Pakistan ekseninde Rus dış politikasının nasıl kurgulanacağını kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Bu itibarla, Rusya'nın, SSCB'den farklı olarak, eskiden mesafeli olduğu

Pakistan gibi ülkelerle ilişkilerini düzeltmeye çalışması ve Hindistan'ın dış politikasını, Rusya'dan bağımsız olarak, çeşitlendirmeye gayret etmesi, Moskova'nın Hindistan-Pakistan hattında daha dengeli bir politika izlemesi sonucunu doğurmaktadır.

4. ULUSLARARASI BAĞLAMDA RUSYA'NIN HİNDİSTAN-PAKİSTAN EKSENİNDE İZLEDİĞİ SİYASET

Gerek Soğuk Savaş sırasında gerekse sonrasında Rusya'nın Hindistan-Pakistan hattındaki politikasını anlamlandırabilmek için, uluslararası sistemin özgül niteliklerini dikkate alan bir değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Bu değerlendirme ile, çalışmanın önceki iki bölümünde sunulan tartışmaların bir anlam bütünlüğüne kavuşması mümkün olacaktır. Önceki paragraflarda, Soğuk Savaş'ın öncesinde ve sonrasında Moskova'nın Güney Doğu Asya'ya dönük izlediği dış politikaya dair bir perspektif sunulmuş olup, bu perspektiften hareketle ortaya çıkan fotoğraf, Rusya'nın Soğuk Savaş sırasında Hindistan'a yakınken, Soğuk Savaş sonrasında Hindistan-Pakistan ekseninde daha dengeli bir politika izlediğini göstermektedir. Fakat bu tablonun anlaşılabilmesi için, yukarıda da temas edildiği gibi, ABD ve Çin faktörlerinin de dikkate alınması gereklidir. Zira Çin, Pakistan ve Hindistan ile sınır komşusu olduğu için doğal özellikleri nedeniyle bölgede etki sahibi iken, ABD, Rusya gibi alan dışı bir aktör olsa da bölgede faal bir dış politika izlediği için jeopolitik gelişmelerin yönünü etkileyebilme kabiliyetine sahiptir. Aşağıda değinileceği gibi, ABD özelinde bu husus, Asya-Pasifik bölgesine dönük geliştirdiği genel stratejinin bir sonucudur. Rusya ise bu genel jeopolitik resimde kendi Güney Doğu Asya politikasını şekillendirirken, Soğuk Savaş sonrasında dünyasında nasıl bir güç dengesi tablosu olduğuna bakarak hareket etmektedir.

4.1. Rusya, Yükselen Güçler ve Soğuk Savaş Sonrası Konjonktür

Soğuk Savaş zamanında dünya siyaset sahnesinde önemli bir güç konsantrasyonu yaşanmıştır. İki süper gücün baskın aktör olduğu bir denklemde şekillenen çift kutuplu yapı, dünya siyasetine yarım yüzyıla yakın bir süreyle yön vermiştir (Waltz, 2000: 18-19). Yaşanan iki dünya savaşından farklı olarak, uluslararası sistemde öne çıkan iki başlıca güç olan ABD ve SSCB arasında – nükleer silahların önemli etkisiyle – bir kuvvet denkleğinin olması, Soğuk Savaş'ı görece istikrarlı ve öngörülebilir bir süreç kılmıştır (Gaddis, 1986; Mearsheimer, 1992: 224). ABD ve SSCB arasında güç dengesi mekanizmasının sağlam bir temele oturması, iki süper güç açısından periferide savaşa girmek suretiyle avantaj elde etmeyi maliyetli bir seçenek kılmıştır. Zira Soğuk Savaş sırasında belirli bir bölgedeki kayıp ya da kazanç, total güç dengesinde yalnızca kısmi bir değişikliğe neden olabilecekti. Bunun için ABD'li Realist teorisyenler, ülkelerinin, Vietnam özelinde görüldüğü gibi, periferide savaşa girişmesini hatalı bir politika olarak nitelendirmişlerdir (Waltz, 1967: 226).

Bu perspektif, süper güç rekabetinin Üçüncü Dünya'dan azade bir şekilde icra edilmesi gerektiği anlamına gelmeyip, özellikle vekiller üzerinden gerekli anlarda gerekli mücadeleler yürütülmüştür. Nitekim, rakibine alan kaptırmamak için süper güçlerin Üçüncü Dünya'da birçok vekalet savaşına girişmiş olmaları bu durumu ortaya koymaktadır (Halliday 1989). Burada esas önemli olan, muhtelif bölgelerde “lokal” güç dengesinin, rakip aktörün avantaj elde edeceği şekilde değişmesini engellemek olmuştur. Bunun için, Güney Doğu Asya bölgesi özelinde, Rusya Hindistan'a yakın dururken; ABD (ve daha sonra Çin) ise Pakistan tarafında konumlanmıştır. Çalışmanın önceki kısımlarında irdelendiği gibi, 1971 Hindistan-Pakistan savaşında Hindistan'ın savaştan galip çıkmasına SSCB'nin sunduğu katkılar, tarafların yerel müttefikler vasıtasıyla birbirlerine karşı verdikleri mücadelenin belirgin bir tezahürüdür.

SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ise ABD merkezli olarak dünyada tek kutuplu bir yapı ortaya çıkarmıştır (Wohlforth, 1999). Fakat 1990'lı yılları tanımlayan bu düzen, 2000'lere girilmesiyle birlikte, Çin ve Rusya'nın ve ayrıca Hindistan, Brezilya gibi ülkelerin güç kapasitesinin artmasına paralel olarak bir değişim yaşamıştır. Bu değişim, ABD merkezli olarak uluslararası ortamdaki güç konsantrasyonunda bir azalma meydana getirmiş ve güç ve etkinliğin, daha yatay bir şekilde dağılmasına neden olmuştur. Bu yeni durumundan hareketle, Uluslararası İlişkiler uzmanları, daha merkezkaç, çok aktörlü ve karmaşık bir uluslararası yapının ortaya çıkmaya başladığını savunarak, bu fikir doğrultusunda çeşitli kavramsallaştırmalar ortaya koymuşlardır (Acharya, 2017).

Bu konjonktürde yaşanan gelişmeler, Rus dış politikasında da önemli yansımalarla neden olmuştur. SSCB'nin çözülmesiyle güç kapasitesinde bir gerileme yaşayan Rusya, ABD merkezli tek kutuplu yapının geride kalması ve çok merkezli bir yapıya geçilmesini önemli bir dış politika hedefi olarak belirlemiştir (Lavrov, 2019). Bu hedef doğrultusunda Moskova'nın işbirliği içinde olabileceği başlıca aktörler, Asya'nın iki büyük gücü olan Hindistan ve Çin olmuştur. Rusya'nın çok kutuplu dünya savunusu ortaya koymasına öncülük eden isim olan, ülkenin ikinci dışişleri bakanı Yevgeny Primakov'un kitabında vurguladığı gibi, ABD'nin dünya siyasetindeki tek taraflı uygulamalarının geride kalması ve Birleşmiş Milletler düzeninin hâkim kılınması için Rusya; Çin ve Hindistan'ı önemli birer ortak olarak görmüştür (Primakov, 2004: 317).

Hindistan özelinde vurgulanacak olursa, bu ülke Rusya'nın hâkim kılmak istediği çok kutuplu dünya hedefi doğrultusunda coğrafi, ekonomik, askeri ve demografik etkenlerden kaynaklı olarak önemli bir partnerdir. Ayrıca Hindistan ve Rusya'nın Birleşmiş Milletler düzeni, uluslararası hukuk ve çok kutupluluk gibi kavramları hâkim kılma noktasında bir mutabakat içinde olması, dış politika hedeflerindeki ortaklığa işaret etmektedir (Trubnikov, 2010: 5). ABD merkezli Batı hegemonyasının geride kalması hedefi doğrultusunda Hindistan'ı önemli bir ortak olarak gören Rusya, muhatabının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne daimî üye olarak katılmasını da desteklemektedir (Laruelle, 2010: 16).

Rusya'nın ortaya koyduğu çabalar doğrultusunda, kurumsal ya da enformel bir çerçevede, Hindistan ve ayrıca diğer yükselen güçlerle olan ilişkilerin güçlendirilmesine çalışılmıştır. 1998'de hayata geçen ve içinde Rusya, Çin ve Hindistan'ı barındıran RIC oluşumu, bu bağlamda ilk örneklerdendir. RIC oluşumu her ne kadar resmî bir örgüt olmasa da taraflar arasındaki farklılıkları giderme noktasında bir istişare mekanizması olma özelliğini, 20 yıldan fazla zamandır sürdürmektedir (Gvosdev ve Marsh, 2014: 8633-8636). RIC'ten neşet eden ve öncesinde BRIC, 2011'de BRICS olarak faaliyete başlayan örgüt ise Rusya'nın Batı bloğunun dışında kalan başlıca yükselen güçleri bir araya getirme çabasında asıl önemli mihenk noktasıdır. Her ne kadar BRIC isminin mucidi Goldman Sachs ekonomisti Jim O'Neill olmuşsa da bu oluşumun vücut bulmasında esas inisiyatif sahibi aktör Primakov ve Rusya liderliği olmuştur. BRICS'in temel işlevi ise Batı dışındaki medeniyetleri temsil eden başat bölgesel güçleri, yeni ve çok merkezli bir dünya düzeni hedefi etrafında bir araya getirmektir (Lagutina, 2019: 444-445).

RIC ve BRICS çatısı altında Hindistan ile bir arada bulunan Rusya, Hindistan'ın – Pakistan ile birlikte – 2017'de Şangay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) katılması neticesinde muhatabı ile bir araya gelebileceği yeni bir platform elde etmiştir. ŞİÖ bağlamında belirtilmesi gereken önemli bir husus, Çin'in vetosuna rağmen Hindistan'ın örgüte katılmasını Rusya'nın başarabilmesidir. Bu çabanın arkasında yatan temel neden, Rusya'nın Çin'den farklı olarak ŞİÖ'yü küresel ölçekte faal ve etkin bir örgüt halinde getirmek istemesidir (Kaczmarek, 2015: 95-96). Asya'nın büyük bir aktörü olan Hindistan da bu amaç doğrultusunda Rusya için önemli bir partner işlevi görmektedir.

Bu tartışma bir bütünlük içinde ele alındığında, Soğuk Savaş sonrası Moskova'nın uluslararası tasavvurunda paradigmatik bir değişikliğin yaşandığı ortadadır. Soğuk Savaş ile özdeşleşen “kutup” ya da “blok” siyaseti Moskova açısından miadını doldurmuş ve yeni dünya düzeninin, çift kutupluluğun sert yapısına tezat şekilde, daha esnek, aktörlere hareket alanı tanıyan ve çok merkezli bir mahiyete sahip olmasına çalışılmıştır. Rusya'nın RIC, ŞİÖ ve BRICS gibi oluşumların öncü ülkelerinden biri olarak yükselen güçleri bir araya getirme politikası, Batı merkezli güç konsantrasyonunun geride kalmasına dönük sarf ettiği çabaların bir göstergesidir (Frantzman, 2020). Fakat izlenen bu politikanın kendi içinde bir tezatlık barındırdığı da gözlerden kaçırılmamalıdır. Zira oluşumuna katkı sunulan çok merkezli düzen, Rusya gibi, diğer muhtelif aktörlere de dış politikalarını çeşitlendirme ve kendilerine yeni hareket alanları yaratma imkânı vermektedir. Bunun Hindistan özelinde işaret ettiği nokta, Yeni Delhi'nin Soğuk Savaş zamanından farklı olarak, Moskova'ya artık daha az bağımlı olmasıdır. Bu husus, aşağıda değinileceği gibi, Hindistan'ın çıkar arayışını icra ederken ABD ve Batılı müttefiklerine daha fazla ağırlık vermeye bağlamasında görülmektedir.

4.2. Soğuk Savaş Sorasının Karmaşık Yapısı ve Hindistan-Pakistan Hattında Rusya

Soğuk Savaş sonrası dönemin en belirgin özelliklerinden biri, cari ihtiyaçlara paralel olarak yeni uluslararası ve bölgesel örgütlerin kurulmasıdır. Bu bağlamda Rusya'nın içinde yer aldığı RIC, ŞİÖ ve BRICS gibi oluşumlara ek olarak, Rusya'nın üyesi olmadığı oluşumlar da hayata geçmiştir. Bunlardan göze çarpan bir örnek, 2016 yılında hayata geçen ve Çin, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan'ı içinde barındıran Dörtlü İşbirliği ve Koordinasyon Mekanizması'dır (QCCM). Terör ve istihbarat başlıklarında işbirliğini derinleştirmek amacıyla hayata geçen bu oluşum, Çin'in Orta Asya'da güçlenen nüfuzunun bir göstergesi olup, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan'da Çin'in artan güvenlik faaliyetleri ve askeri üsleri, bu duruma işaret etmektedir (Blank, 2019). Pakistan'ın Çin ile birlikte bu gibi uluslararası örgütler altında bir araya gelmesi beklenmedik bir durum değildir. Zira Soğuk Savaş sırasında iki ülke arasında tesis edilen yakın ilişkiler, Soğuk Savaş sonrasına da taşınmıştır. Örneğin, Pakistan'ın Gwadar şehrinde Çin'in yaptığı büyük yatırımlar ve bu şehirde inşa ettiği devasa boyuttaki liman sayesinde Hint Okyanusu'na bir çıkış kapısı elde etmesi, iki ülke arasındaki yakınlığı belgelemektedir (Kardon, 2020).

Soğuk Savaş sonrası dönemde hayata geçen bir diğer önemli inisiyatif Dörtlü Güvenlik Diyaloğu (QUAD) ismiyle bilinen ve içinde ABD, Avustralya, Japonya ve Hindistan'ı barındıran işbirliği mekanizmasıdır. ABD'nin liderliğinde, Soğuk Savaş zamanının stratejik çevreleme yönteminin Çin'e dönük uygulanmasının bir tezahürü olan bu oluşum, "Asya'nın NATO'su" olarak da bilinmektedir. Vietnam, Güney Kore ve Yeni Zelanda'nın dahil olmasıyla QUAD'ın QUAD-PLUS adlı yeni bir oluşumu içine katması ve bu oluşum dahilinde müşterek deniz tatbikatları icra edilmesi ise Çin karşıtı bloğun konsolidasyonuna dair önemli bir işarettir (Wuthnow, 2021). Çin'in revizyonist bir bölge politikası izlediği inancından hareketle QUAD ve QUAD-PLUS mekanizmalarını kucaklayan Hindistan, benimsediği bu yaklaşımla, ABD'nin temsil ettiği uluslararası liberal düzeninin bir paydaşı ve yine ABD'nin savunduğu Hint-Pasifik'in özgür ve kullanıma açık bir deniz olması hedefinin destekçisidir (Panda, 2020).

Rusya'nın QCCM ve QUAD'a dönük olası yaklaşımına dair bir değerlendirme yapılırsa, her iki örgütün de Rusya'nın çıkarlarına aykırı bir boyuta sahip olduğu görülecektir. QCCM özelinde tablo nettir: Çin merkezli bu örgüt, Moskova'nın kendi doğal nüfuz alanı olarak gördüğü Orta Asya'da, Rusya'nın hegemonyasını sarsma ihtimalini içinde barındırmaktadır. Fakat açık kaynaklara ve resmî açıklamalara bakıldığında, Rusya'nın QCCM ile ilgili bir tepki ya da çekince dile getirmediği görülmektedir. Bu noktada öne çıkan başlıca nedenin, Rusya'nın Çin ile yakın seyreden ilişkilerini zedeleyecek bir pozisyon almaktan kaçınması olduğu söylenebilir. Hâlihazırda Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü sayesinde Orta Asya'da baskın güvenlik aktörü olma özelliğini sürdüren Rusya'nın; Çin, Pakistan ve diğer QCCM üyelerine dönük olumsuz bir pozisyon almak istemediği görülmektedir.

QCCM'den farklı olarak, Rusya'nın QUAD'a dönük yaklaşımı açık bir şekilde olumsuzdur. QUAD tarzı girişimlerin, Soğuk Savaş tarzı yapıları tekrardan canlandırma amacı taşıdığını belirten Rusya liderliği, Hint-Pasifik'te ABD merkezli güvenlik mekanizmasına karşıt bir tavır almaktadır (Laskar, 2021b). Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov QUAD'a ilişkin şu hususun altını çizmiştir: "Burada, belirsizlik yaratan bir süreç gözlemlemekteyiz çünkü ABD'nin izlediği ayırım yaratan stratejiler nedeniyle her şeyin değiştiği ve istikrarın etkilendiği görülmektedir. Biz, ayrışmalara kategorik olarak karşıyız" (Laskar, 2021a). Rusya'nın aldığı pozisyon bağlamında ilginç olan üç nokta bulunmaktadır. İlk olarak, QCCM'in resmî bir ittifak örgütü olması, QUAD'ın ise kurumsal mahiyete sahip olmayan, gayri resmî bir mekanizma olmasına rağmen, Moskova'nın QUAD-QCCM denkleminde QUAD'ı hedef almasıdır. İkincisi, yukarıda değinildiği gibi, QCCM'in Orta Asya odaklı bir örgüt olarak stratejik nedenlerle Moskova'yı daha fazla ilgilendirmesi gerekteyse de Rusya liderliği, QCCM'e tepki göstermezken, QUAD gibi Rusya'ya coğrafi olarak görece uzak bir alanda faaliyet gösteren bir örgütü hedef almaktadır. Üçüncüsü ise QUAD'ın Rusya değil, Çin'e yönelik bir örgüt olmasına rağmen, Rusya'nın bu oluşuma dönük olumsuz bir yaklaşıma sahip olmasıdır.

Rusya'nın mezkûr oluşumlara dair benimsediği yaklaşımı, dış politika tercihlerini ve bunların Hindistan-Pakistan hattında izlediği siyaset bakımından ne ifade ettiğini irdelerken, Moskova'nın Soğuk Savaş sonrası uluslararası tasavvurunun anlaşılması önemlidir. Rusya, Soğuk Savaş'ın ilk

yıllarının geride kalmasından sonra, artan güç kapasitesine paralel olarak, daha etkin bir dış politika izlemeye ve çok kutuplu dünya savunusunu daha güçlü bir şekilde ortaya koymaya başlamıştır. Bunun anlamı Moskova'nın, 1990'ların ilk yıllarında görüldüğü gibi, kendi içine çekilen bir aktör değil, küresel çapta düşünen ve hareket eden bir aktör olma yolunda ilerlemek istediğidir (Trenin, 2011). Yukarıda ifade edildiği gibi, Rusya'nın ŞİÖ'yü bölgesel olmaktan ziyade, uluslararası bir örgüt kılmak istemesi, bu duruma dair bir örnektir.

Bununla birlikte, Soğuk Savaş şartlarının ürettiği sert bloklaşmanın geride kalmasından sonra Rusya, daha esnek, pragmatik ve çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamıştır (Detaylar için bkz; Alım, 2019). Bu bağlamda, Soğuk Savaş zamanında Güney Doğu Asya politikasını Hindistan eksenli olarak yürüten Rusya, Soğuk Savaş sonrasında, çıkar arayışlarını icra ederken yeni paydaşlar bulmaya ve etkileşim kurabileceği yeni aktörler elde etmeye çalışmıştır. Nasıl ki Hindistan; QUAD üyeleri ve ayrıca Fransa, Güney Kore ve Büyük Britanya ile güvenlik, lojistik ve teknoloji alanlarında yakın ilişkiler kurup, dış politikasını Rusya merkezli olarak yürütmüyorsa (Panda, 2020), Rusya da aynı şekilde, "çok vektörlü" bir dış politika yaklaşımı benimseyerek, Soğuk Savaş sonrasında geniş bir hareket alanına sahip olmaya çalışmıştır (Mankoff, 2009: 17). Bunun Güney Doğu Asya özelindeki anlamı, Hindistan gibi, Pakistan'ın da Rusya'nın çekim alanına girmesidir. Dolayısıyla, çift kutuplu yapıda Güney Doğu Asya politikasını Hindistan merkezli olarak yürüten Moskova, artık Hindistan-Pakistan hattında çok daha esnek bir politika izlemeye başlamıştır.

Bu politikanın işaret ettiği iki önemli nokta bulunmaktadır. İlk olarak, Çin-Pakistan ittifak eksenli Soğuk Savaş sonrasında da devam ederken, aynı durum Rusya-Hindistan eksenli için artık geçerliliğini yitirmiştir. Soğuk Savaş zamanından farklı olarak Rusya'nın Çin ve Pakistan ekseninde izlediği dengeli politika, bu bağlamda önemli veriler içermektedir. Çin'e karşı oluşturulan koalisyonla yakın duran bir ülke olarak görülmekten imtina eden Rusya, bu yönde bir algının oluşmaması için, Çin'in müttefiki olan Pakistan'a yaklaşmıştır (Lo, 2015: 155). Buna karşın, ABD'nin Soğuk Savaş zamanındaki gibi bloklaşma politikası izlediğini ve tek kutuplu bir düzen peşinde koştuğunu düşünen Rusya liderliği (Lavrov, 2019; Laskar, 2021b) Hindistan-ABD etkileşimlerine dönük çok daha olumsuz bir bakış açısına sahip olmuştur.

Diğer taraftan, Moskova'nın asli çıkarları açısından da Pakistan ile yakın ilişki kurmak önem arz etmiştir. Bu bağlamda, ABD ve NATO güçlerinin 2011'den itibaren peyderpey Afganistan'dan askeri birliklerini geri çekmeye başlamasıyla Moskova, Pakistan'ın Orta Asya'da güvenliği sağlama konusunda önemli bir ortak olduğunu müşahede etmiştir (Lo, 2015: 155). Bu bağlamda iki önemli hususun altını çizmek gereklidir. İlk nokta, Rusya Dışişleri Bakanlığının açıkladığı gibi, Moskova'nın istihbarat düzeyinde Taliban ile etkileşimlerinin artması (Sarwar, 2015) böylece Rusya'nın Afganistan ve Geniş Orta Asya'daki güvenlik politikasında Pakistan ile aynı göz hizasında bulunmaya başlamasıdır. İkinci nokta ise Donald Trump'ın ABD başkanlığına gelmesiyle, Washington ve İslamabad arasındaki mesafenin açılmasını Moskova'nın bir fırsat olarak görüp, Pakistan'a yeni açılımlar gerçekleştirmesidir. Trump'ın Afganistan'da ABD askerlerini hedef alan militanları dizginlemediği gerekçesiyle Pakistan'a dönük askeri yardımları durdurmasını bir fırsat olarak gören Moskova, askeri işbirliği, helikopter sevkiyatı ve Pakistanlı askerlerin eğitimi konularında, ABD'nin yarattığı boşluğu doldurup İslamabad'a destek sunarak ikili ilişkilerini güçlendirmiştir (Khan ve Whittaker, 2018). 2021'nin başında Joe Biden'ın ABD Başkanlığına devralmasıyla birlikte ise ABD askerlerinin Afganistan'dan tam teşekküllü olarak geri çekilmeye başlaması, Rusya'nın Pakistan ile olan ilişkilerini daha da kuvvetlendirmesine imkân tanıyacak yeni fırsatlar sunmaktadır.

Bu gelişmeler, Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın Güney Doğu Asya politikasının niçin esnek, pragmatik ve çok yönlü bir mahiyet taşıdığını açıklamaktadır. Çin-Pakistan eksenli ittifak ilişkisini karşısına almak istemeyen ve İslamabad destekli İslami hareketler ve Taliban gibi aktörlere açılımlar yapan Rusya, bu bölgede dış politikasını geniş bir hareket alanı dahilinde icra etmeye çalışmaktadır. Soğuk Savaş'tan farklı olarak Rusya, bölge politikasını Hindistan'a endekslememekte ve Yeni Delhi'ye büyük jeopolitik resimde yalnızca bir bileşen olarak bakmaktadır. Hindistan için Rusya hala önemli bir silah pazarı olsa ve Keşmir sorununda Rusya Hindistan'ın yanında yer almayı sürdürse de Moskova bu adımları Pakistan ve Çin gibi aktörlerle bir karşıtlık içine girmeden atmaya önem vermektedir. Son tahlilde, SSCB zamanından farklı olarak, dış politikasını icra ederken ideolojik bir bagaja sahip olmayan Moskova, Pakistan gibi önceden hasım olduğu ülkelerle ilişkilerini

normalleştirerek, çıkar arayışlarını geniş bir faaliyet alanında gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Hindistan Rusya'nın tesis etmek istediği çok kutuplu dünya hedefi doğrultusunda önemli bir ortak olsa da Yeni Delhi Moskova'nın çok vektörlü dış politikasında önemli, ama yalnızca bir etmen olarak yer almaktadır.

5. SONUÇ

Soğuk Savaş'ın bitişi mihenk noktası olarak alınır, Rusya'nın Hindistan-Pakistan ekseninde izlediği dış politikada önemli bir farklılık yaşandığı görülmektedir. Soğuk Savaş sürecinde Hindistan'ı Çin ve ABD karşısında önemli bir müttefik olarak gören Moskova, Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte Güney Doğu Asya siyasetini bir denge politikası yürüterek belirlemeye başlamıştır. Bu hususu irdelerken bu çalışma, Rusya'nın nasıl bir uluslararası tasavvura sahip olduğunu mercek altına almıştır. Hindistan ve Pakistan arasında Rusya'nın pozisyonunu anlayabilmek için bölgesel ve uluslararası dinamikleri dikkate almak önem arz etmektedir. Pakistan Rusya için daha ziyade Orta Asya'dan Güney Doğu Asya'ya uzanan bir hatta güvenlik eksenli gerekçeler nedeniyle ehemmiyet arz ederken, Hindistan Rusya'nın çok kutuplu dünya düzenini hâkim kılma amacı doğrultusunda önem taşımaktadır. Bununla birlikte, Rusya'nın Soğuk Savaş sürecini andırır şekilde ABD'nin bloklaşma politikası izlediğini düşünmesi ve Hindistan'ın da ABD ile ilişkilerini güçlendirmesi, Moskova ve Yeni Delhi arasında önemli bir ayrışma yaratmaktadır. Bu ayrışma Rusya'nın, gerek müstakil olarak Pakistan ile ilişkilerinde gerekse Çin-Pakistan ekseninde, daha ortada duran bir dış politika izlemesi sonucunu doğurmaktadır.

Rusya Hindistan ile RIC, BRICS ve ŞİÖ çatısı altında bir arada bulunarak ve Yeni Delhi'nin hala önemli bir silah tedarikçisi olarak, muhatabı ile ilişkilerini yakın tutmaya çalışmaktadır. Bu politika Rusya'nın; Çin, Hindistan, Brezilya ve farklı yükselen güçlerle ilişkilerini sıkı tutarak, uluslararası sistemde Batı merkezli bir yapı yerine, daha âdem-i merkezi bir yapıyı hâkim kılma hedefini yansıtmaktadır. Fakat Hindistan'ın gerek silah tedariki gerekse stratejik konularda dış politika hamlelerini çeşitlendirmesi, Moskova ile olan bağları zayıflatmaktadır. Öte yandan Rusya, kendi çıkarları gereği olarak da, Güney Doğu Asya politikasını Hindistan eksenli olarak yürütmemektedir. Keşmir gibi önemli bir sorunda Rusya hala Hindistan tarafında yer alsa da Pakistan'ın Taliban, farklı radikal örgütler ve Afganistan konularında önemli bir partner olarak görmeye başlayan Moskova, İslamabad ile olan ilişkilerini Yeni Delhi'den bağımsız bir şekilde ele almaya çalışmaktadır.

Bu çalışmada irdelendiği üzere, Rusya'nın Güney Doğu Asya'da izlediği çok yönlü dış politika, Soğuk Savaş sonrası benimsenen stratejinin bir izdüşümüdür. Çift kutuplu sistemin ürettiği keskin bloklaşmanın geride kaldığı bir dünyada Rusya, SSCB zamanından farklı olarak, dış politikasını icra ederken ideolojik bir bagaja sahip olmamanın sağladığı imkanla hareket etmektedir. Bunun anlamı, çıkar arayışlarını çok daha esnek ve pragmatik hamlelerle yürütmektir. Gerek Pakistan, gerek Pakistan-Taliban, gerekse de Pakistan-Çin ekseninde Rusya'nın izlediği siyaset, benimsenen pragmatik yaklaşımı gözler önüne sermektedir.

Rusya'nın uluslararası politikasını inceleyen araştırmacıların, farklı bölgelere odaklanmaları halinde, bu çalışmadakine benzer bir sonuca ulaşmaları mümkündür. Bu, incelenmesi gereken önemli bir araştırma konusudur. Moskova'nın Ortadoğu, Afrika, Latin Amerika ve Pasifik gibi bölgelerde Soğuk Savaş zamanında ve sonrasında izlediği dış politikada nasıl farklılıklar ya da benzerlikler olduğu, küresel siyasetin hala önemli bir oyuncusu olan Rusya'nın dış politikasındaki amaç ve hedeflerini anlamak için önemli bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

- Abraham, I. (2008). From Bandung to NAM: Non-alignment and Indian Foreign Policy, 1947–65. *Commonwealth & Comparative Politics*, 46(2), 195-219.
- Acharya, A. (2017). After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order. *Ethics & International Affairs*, 31(3), 271-285.
- Ahmad, N. (1979). The Non-Aligned Movement and Pakistan, *Pakistan Horizon. Fourth Quarter*, 32(4), 79-91.
- Alım, E. (2019). Rusya'nın Büyük Güç Aktivizminde Çok Kutuplu Dünyanın Önemi. *Asya Studies*, 2(8), 53-65.
- Allauddin, Liu, H. & Ahmed, R. Q. (2020). The Changing Dynamics and New Developments of China–Pakistan Relations. *India Quarterly*, 76(1), 73–88.
- Athwal, A. (2008). *China-India Relations: Contemporary Dynamics*. London: Routledge.
- Azizian, R. & Vasilieff, P. (2010). Russia and Pakistan: The Difficult Path to Rapprochement. *Asian Affairs: An American Review*, 30(1), 36-55.
- Bajoria, J. & Pan, E. (2010). The U.S.-India Nuclear Deal, November 5, <https://www.cfr.org/backgrounder/us-india-nuclear-deal> (Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- Blank, S. (2019). China's Military Base in Tajikistan: What Does it Mean?, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13569-chinas-military-base-in-tajikistan-what-does-it-mean?.html> (Erişim Tarihi: 19.05.2021).
- Bradley, M. (2010). Decolonization, the global South, and the Cold War, 1919–1962. Leffler, M. P ve Westad, O. A. (Ed.), *Cambridge History of the Cold War, Volume 1: Origins* (s. 464-485) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Department of Defense. (2021). U.S. Security Cooperation With India, <https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-india/> (Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- Frantzman, S. J. (2020). Russia's Lavrov sketches out post-Western world order, <https://www.jpost.com/international/russias-lavrov-sketches-out-post-western-world-order-642829> (Erişim Tarihi: 19.05.2021).
- Gaddis, J. L. (1986). The Long Peace: Elements of Stability in the Postwar International System. *International Security*, 10(4), 99-142.
- Gvosdev, N. & Marsh. C. (2014). *Russian Foreign Policy: Interests, Vectors, and Sectors*. California: CQ Press (Kindle Edition).
- Halliday, F. (1989). *Cold War, Third World: An Essay on Soviet-American Relations*. London: Hutchinson Radius.
- Joshi, N. (2007). India-Russia Relations and the Strategic Environment in Eurasia. Akihiro, I. (Ed.), *Eager Eyes Fixed on Eurasia: Russia and Its Neighbors in Crisis* (s. 195-210) içinde. Hokkaido: Slavic Research Center.
- Joshi, N. & Sharma, R. K. (2017). India–Russia Relations in a Changing Eurasian Perspective. *India Quarterly*, 73(1), 36–52.
- Kaczmarek, M. (2015). *Russia–China Relations in the Post-Crisis International Order*. London: Routledge.
- Kardon, I. (2020). China's Geopolitical Gambit in Gwadar, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/chinas-geopolitical-gambit-gwadar> (Erişim Tarihi: 19.05.2021).
- Kaura, V. (2018). India's Changing Relationship with Russia. *The RUSI Journal*, 163(1), 48-60.
- Kavalski, E. (2010). India and Central Asia. Kavalski, E. (Ed.), *The New Central Asia: Regional Impact of International Actors* (s. 239-260) içinde. New Jersey: World Scientific.

- Khan, W. S. & Whittaker, F. (2018). Pakistan pivots toward Putin's Russia after Trump gets tough, <https://www.nbcnews.com/news/world/pakistan-pivots-toward-putin-s-russia-after-trump-gets-tough-n901536> (Erişim Tarihi: 20.05.2021).
- Lagutina, M. L. (2019). BRICS in a World of Regions. *Third World Thematics*. 4(6), 442-458.
- Laruelle, M. (2010). Russia Facing China and India in Central Asia. Laruelle, M., Huchet, J., Peyrouse, S. ve Balci, B. (Ed.), *China and India in Central Asia A New "Great Game"?* (s. 9-24) içinde. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Laskar, R. H. (2021a). Russia ready to supply military equipment to Pakistan, hold more drills: Lavrov, <https://www.hindustantimes.com/world-news/russia-ready-to-supply-military-equipment-to-pakistan-hold-more-drills-lavrov-101617812548628.html> (Erişim Tarihi: 15.05.2021).
- Laskar, R. H. (2021b). Russia shares independent ties with India, Pakistan: Diplomats, <https://www.hindustantimes.com/india-news/russia-has-independent-ties-with-india-and-pakistan-say-top-russian-diplomats-101618390305310.html> (Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- Latham, M. E. (2010). The Cold War in the Third World, 1963–1975. Leffler, M. P ve Westad, O. A. (Ed.), *Cambridge History of the Cold War, Volume 2: Crises and Détente* (s. 258-280) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lavrov, S. (2019). Rivalry and Confrontation or Cooperation and Security, <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-world-at-a-crossroads-and-a-system-of-international-relations-for-the-future/> (Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- Lo, B. (2015). *Russia and the New World Disorder*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Lüthi, L. M. (2016). Non-Alignment, 1961–74, 2016. Bott, S., Hanhimäki, J. M., Schaufelbuehl, J. M. ve Wyss, M. (Ed.), *Neutrality and Neutralism in the Global Cold War Between or Within the Blocs?* (s. 90-107) içinde. London: Routledge.
- Lyon, P. (2008). *Conflict Between India and Pakistan: An Encyclopedia*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Mahmood, S. (1981). Pakistan's Uneasy Relations with Russia. *The Round Table*. 71(283), 269-275.
- Mankoff, J. (2009). *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers.
- Mearsheimer, J. J. (1992). Disorder Restored. Allison, G. ve Treverston, G. F. (Ed.), *Rethinking America's Security* (s. 213-237) içinde. New York: W.W. Norton & Company.
- Mitra, D. (2016). Pakistan Critical to Defeating ISIS, Says Russian Special Rep to Afghanistan, <https://thewire.in/external-affairs/pakistan-isis-afghanistan-russia> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- Myers, S. L. (2018). With Ships and Missiles, China Is Ready to Challenge U.S. Navy in Pacific, <https://www.nytimes.com/2018/08/29/world/asia/china-navy-aircraft-carrier-pacific.html> (Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- Panda, J. (2020). India and the 'Quad Plus' Dialogue, <https://rusi.org/commentary/india-strategic-quad> (Erişim Tarihi: 19.05.2021).
- Pant, H. V. (2013). India-Russia Ties and India's Strategic Culture: Dominance of a Realist Worldview. *India Review*, 12(1), 1-19.
- Paul, T. V. (2005). Causes of the India–Pakistan Enduring Rivalry. Paul, T. V. (Ed), *The India-Pakistan Conflict: An Enduring Rivalry* (s. 3-24) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pildat. (2004). Pakistan's Foreign Policy: An Overview 1947-2004, <https://hostnezt.com/cssfiles/currentaffairs/Pakistan%20Foreign%20Policy%201947%20to%202004.pdf> (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

- Primakov, Y. (2004). *Russian Crossroads toward the New Millennium*. (Çev.), F. Rosenthal. New Haven: Yale University Press.
- Radchenko, S. (2010). The Sino-Soviet Split, Leffler, M. P ve Westad, O. A. (Ed.), *Cambridge History of the Cold War, Volume 2: Crises and Détente* (s. 349-372) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rahman, F. (2007). Pakistan's Evolving Relations with China, Russia, and Central Asia. Akihiro, I. (Ed.), *Eager Eyes Fixed on Eurasia: Russia and Its Neighbors in Crisis* (s. 211-229) içinde. Hokkaido: Slavic Research Center.
- Rajagopalan, R. P. (2020). The Sino-Indian Clash: Russia in the Middle, <https://thediplomat.com/2020/06/the-sino-indian-clash-russia-in-the-middle/> (Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- Sarwar, M. (2016). Russia Plays Both Sides In The Afghan Conflict, <https://gandhara.rferl.org/a/russia-afghanistan-taliban/27467233.html> (20.05.2021).
- Savranskaya, S. & Taubman, W. (2010). Soviet Foreign Policy, 1962–1975, Leffler, M. P ve Westad, O. A. (Ed.), *Cambridge History of the Cold War, Volume 2: Crises and Détente* (s. 134-157) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shahzad, A. (2019). Russia-India-Pakistan Changing Matrix, <https://tribune.com.pk/story/2000838/6-russia-india-pakistan-changing-matrix/> (Erişim Tarihi: 15.05.2021).
- Tempest, R. (1985). Soviets Threaten to Raid Afghan Pakistan Bases, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1985-05-23-mn-8014-story.html> (Erişim Tarihi: 16.05.2021).
- Trenin, D. (2001). *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*. Washington: Carnegie Endowment.
- Trenin, D. (2011). Of Power and Greatness. Dutkiewicz, P. ve Trenin, D. (Ed.), *Russia: Challenges and Transformation* (s. 407-431) içinde. New York: New York University Press.
- Trubnikov, V. (2010). Relations Between Russia and India Represent Real Strategic Cooperation. *Security Index*16(3), 5-10.
- Waltz, K. N. (1967). International Structure, National Force, and the Balance of World Power. *Journal of International Affairs*, 21(2), 215-231.
- Waltz, K. N. (2000). Structural Realism After the Cold War. *International Security*, 25(1), 5-41.
- Warner, G. (2007). Nixon, Kissinger and the Rapprochement with China, 1969-1972. *International Affairs*, 83(4), 763-781.
- Westad, O. A. (2007). *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Westad, O. A. (2017). *The Cold War: A World History*. New York: Basic Books (Kindle Edition).
- Wohlforth, W. C. (1999). The Stability of a Unipolar World. *International Security*, 24(1), 5-41.
- Wuthnow, J. (2021). China's Shifting Attitude on the Indo-Pacific Quad, <https://warontherocks.com/2021/04/chinas-shifting-attitude-on-the-indo-pacific-quad/> (Erişim Tarihi: 20.05.2021).